

Kopja Informali ta' Sentenza

**QORTI CIVILI
PRIM' AWLA**

**ONOR. IMHALLEF
JOSEPH R. MICALLEF**

Seduta tat-12 ta' Dicembru, 2012

Citazzjoni Numru. 2718/1997/1

Tessie mart Anthony **CARDONA**; Giovanna mart Julian Xuereb; Helen mart Joseph Gatt; Mary mart Lawrence Debono f'isimha proprju u bħala l-prokuratriċi ta' l-assenti oñtha Lily armla ta' Joseph Attard u ta' ñuha Salvatore Mamo; Joseph Mamo; u Carmelo Mamo, ilkoll bħala eredi tal-mejjet ñuhom Spiridione Mamo

VS

C. V. BUILDERS LIMITED u Korporazzjoni Enemalta

Il-Qorti:

Rat l-Att taċ-Ċitazzjoni mressaq fis-27 ta' Novembru, 1997, li bih u għar-raġunijiet hemm imsemmija, l-atturi, fil-kwalita' tagħhom ta' ħut Spiridione Mamo, talbu li din il-Qorti (a) ssib li l-imħarrkin, jew min minnhom, jaftu għad-danni mgarrbin minnhom minħabba inċident li seħħ fit-28 ta' Settembru, 1995, fi Triq il-Punent, Valletta, meta l-imsemmi ħuhom Spiridione Mamo miet b'xokk elettriku waqt li kien qiegħed jaħdem; (b) tillikwida d-danni kollha mgarrbin minnhom minħabba l-imsemmi inċident bi ħtija tal-istess imħarrkin, jekk meħtieġ billi tqabbad periti biex jaslu għal-likwidazzjoni; u (ċ) tikkundanna lill-istess imħarrkin, jew lil min minnhom, iħallsuhom id-danni hekk likwidati. Talbu wkoll l-ispejjeż;

Rat in-Nota tal-Eċċezzjonijiet imressqa fit-3 ta' Awissu, 1998, li biha l-Korporazzjoni mħarrka laqgħet għall-azzjoni attriċi billi qalet li hija ma kellha l-ebda sehem f'dak li ġralu ħu l-atturi u li m'għandhiex twieġeb għall-ħtija tal-inċident;

Rat in-Nota tal-Eċċezzjonijiet imressqa mill-kumpannija mħarrka fid-29 ta' Lulju, 1999, li biha laqgħet għall-azzjoni attriċi billi qalet li hija ma taħtix għal dak li ġara lil Mamo għaliex l-inċident ma seħħ minħabba xi nuqqasijiet jew minħabba t-traskuraġni tagħha;

Rat id-degriet tagħha (diversament presjeduta) tat-8 ta' Ottubru, 1999¹, li bih ħatret lill-Avukat Maria Dolores Gauċi bħala Assistent Ġudizzjarju biex tiġbor il-provi tal-partijiet;

Rat ix-xhieda mismugħa mill-imsemmija Assistent Ġudizzjarju u kif ukoll il-provi dokumentali mressqin quddiemha mill-partijiet fil-kawża;

Rat in-Nota ta' Sottomissjonijiet imressqa mill-atturi waqt is-smiġħ tal-21 ta' Ġunju, 2005²;

Rat in-Nota ta' sottomissjonijiet imressqa mill-Korporazzjoni mħarrka fit-22 ta' Awissu, 2005³, bi twegiba għal dik tal-atturi;

---

¹ Paġ. 21 tal-proċess

² Paġġ. 225 sa 230 tal-proċess

Rat in-Nota ta' Sottomissjonijiet imressqa mill-kumpannija m'harrka fit-13 ta' Ottubru, 2005⁴, bi twegiba għal dik tal-atturi;

Rat l-atti kollha tal-kawża;

Rat id-degrieti li bihom ħalliet il-kawża għas-sentenza;

Ikkunsidrat:

Illi din hija azzjoni ta' danni wara inċident fuq il-post tax-xogħol li fih il-ħaddiem (aktar 'il quddiem imsejjaħ "Mamo") tilef ħajtu. L-atturi jigu ħut Mamo. Għall-atturi, l-ħtija tal-mewt ta' ħuhom taqa' fuq l-imħarrkin u huma, bħala werrieta tiegħu, jippretendu l-ħlas ta' kumpens. Billi l-imħarrkin baqgħu jishqu li ma kenux jaħtu għall-mewt ta' Mamo u naqsu li jersqu għal-likwidazzjoni u l-ħlas tad-danni xierqa li l-atturi jippretendu li jistħoqqilhom jirċievu, minkejja li mitluba jagħmlu dan b'ittra ufficjali, l-atturi fetħu din il-kawża;

Illi, għal din l-azzjoni ż-żewġ imħarrkin laqgħu billi qalu li huma ma kellhom l-ebda ħtija f'dak li garrab Mamo u għalhekk ċaħdu li huma b'xi mod iridu jagħmlu tajjeb għad-danni pretiżi mill-atturi;

Illi mill-fatti li joħorġu mill-atti tal-kawża jirriżulta li Sammut twieled fl-1950. Għalkemm kien iżżewweġ lil Elaine imwielda Bland f'Jannar tal-1983, iż-żwieġ kien inħall b'sentenza tal-Qorti ta' Sheffield (fir-Renju Unit) f'Lulju tal-1990 li saret *decree absolute* b'señħ mit-30 ta' Awissu ta' dik l-istess sena⁵. Miż-żwieġ tagħhom ma jidhirx li twieldu xi tfal⁶. Mamo miet intestat⁷;

---

³ Paġġ. 232 sa 241 tal-proċess

⁴ Paġġ. 243 sa 266 tal-proċess

⁵ Dok "TC", f'paġġ. 209 tal-proċess

⁶ Xhieda ta' l-atturi Carmel Mamo u Helen Gatt 23.3.2004 u 16.9.2004, f'paġġ. 197 u 214 tal-proċess

⁷ Dokti "CVBL2" u "CVBL3", f'paġġ. 207 – 8 tal-proċess

Illi huwa daħal jaħdem mal-kumpannija mħarrka (aktar 'il quddiem imsejħa "CVB") lejn nofs Settembru tal-1995, madwar għaxart (10) ijiem qabel ma seħħ l-incident li wassal għall-mewt tiegħu⁸. Huwa kien iddaħħal jaħdem bħala *foreman*, izda kien iwettaq xogħol marbut mal-bini u mhux jissorvelja n-nies ta' taħtu biss⁹. CVB kienet inqdiet bis-servizzi ta' Mamo f'xi żminijiet oħra qabel, fl-istess qasam tal-kostruzzjoni, għalkemm mhux bħala impjegat tagħha, izda bħala ħaddiem għal rasu¹⁰;

Illi l-incident seħħ fit-28 ta' Settembru, 1995, għall-ħabta tan-nofs siegħa ta' wara nofsinhar f'post li jinsab fi Triq il-Punent, Valletta, li kien jagħmel minn bini ieħor li kien qiegħed jitwaqqa' biex minfloku jittella' bini ġdid li kellu jintuża bħala ufficini¹¹. L-appalt tat-twaqqiġ ingħata f'Lulju tal-1994 mill-Gvern¹², wara sejħa għall-offerti magħmula fi Frar ta' dik l-istess sena, lil kumpannija li, min-naħa tagħha, tat dak ix-xogħol b'sub-appalt lil CVB¹³. Dak il-ħin li ġara l-incident, Mamo kien qed jaħdem ma' wieħed Anthony Bartolo u magħhom kien hemm ukoll wieħed Joseph Micallef, li kien jagħmilha ta' xufier tat-trakk u, fl-istess waqt, jissorvelja l-mod kif kien qed isir ix-xogħol. Kemm Bartolo u kif ukoll Micallef kienu impjegati ta' CVB. L-incident ġara meta Mamo ħa xokk elettriku waqt li kien qed jarma xi "*shuttering*" għat-tqegħid ta' soqfa, u wara li kien intemm il-proċess tat-twaqqiġ tal-post¹⁴;

Illi dak il-ħin li seħħ l-incident, Mamo u Bartolo kienu qegħdin jingaljaw xibka tal-ħadid biex jingħata s-saqaf u Mamo kien qed iqatta' trinka f'ħajt b'*chaser* li jaħdem bl-elettriku. Għalkemm il-post ma kellux provvista ta' elettriku, il-ħaddiema kienu qegħdin jinqdew bi provvista meħuda minn post fil-qrib. L-incident ġara meta Mamo mar biex ineħħi xi njam li kien f'rokna ta' kamra u qribu kien hemm *cable* imdendel, li malli Mamo missu, tah xokk

⁸ Dok "EF2", f'paġġ. 39 - 40 tal-proċess

⁹ Xhieda ta' Etienne Farrugia 18.11.1999, f'paġ. 26 tal-proċess

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Xhieda tal-A.I.Ĉ. Charles Cassar 13.6.2000, f'paġ. 67 tal-proċess

¹² Dok "CC", f'paġġ. 59 - 60 tal-proċess

¹³ Dok "CC1", f'paġ. 60A tal-proċess

¹⁴ Xhieda ta' Anthony Bartolo 10.4.2000, f'paġ 53 tal-proċess

Kopja Informali ta' Sentenza

li ħallih mejjet fuq il-post¹⁵. Dan kien konfermat ukoll mir-riżultati tal-awtopsja li saret fuq ordni tal-Maġistrat Inkwirenti¹⁶. Jidher li Mamo ħafen il-*cable* b'idu l-*leminija*¹⁷;

Illi f'Ottubru tal-1997¹⁸, il-Maġistrat Inkwirenti ħarget il-Proċess verbal tal-incident wara li qieset il-kostatazzjonijiet magħmula mill-għadd ta' esperti minnha maħturin minnufih wara li seħħ l-incident;

Illi l-atturi fetħu din il-kawża f'Novembru tal-1997;

Illi l-konsiderazzjonijiet legali marbutin mal-każ li l-Qorti għandha quddiemha jitolbu li jsir stħarriġ dwar min kien ħtija tal-incident li fih miet Mamo. Dan jingħad għaliex l-atturi jqisu li ż-żewġ kumpanniji mħarrka jaħtu, b'xi mod jew ieħor, għall-mewt ta' ħuhom; filwaqt li l-imħarrkin jicċndu kull responsabbilta' għal dak li ġara u, fil-każ ta' CVB, din tqajjem il-kwestjoni li l-ħtija kollha kienet taqa' fuq Mamo nnifsu;

Illi biex il-Qorti tqis kif jixraq il-kwestjoni tar-**responsabbilta' għal dak li wassal għall-incident u għall-mewt ta' Mamo**, għandu jingħad li l-aqwa provi joħorġu minn xiehda li kienu fuq il-post x'ħin seħħ l-incident u dawk li tqabbdu ftit tal-ħin wara biex jarax tassew x'sata' ġara;

Illi l-atturi jgħidu li kemm Enamalta u kemm CVB jaħtu għal dak li ġara, għalkemm jibqgħu ma jfissrux għaliex jemmnu hekk u sa liema grad. X'aktarx iħallu f'idejn il-Qorti biex tasal hi biex issib il-ħtija fit-tnejn. Il-Qorti jidhrilha li dan m'huwiex sewwa għaliex il-piż tal-prova tax-xilja tal-ħtija trid issir minn min jagħmilha, u dan jgħodd ukoll (jekk mhux aktar) fejn l-azzjoni attriċi tkun tressqet kontra aktar minn parti waħda;

Illi l-Qorti jidhrilha li għandha l-ewwel tqis il-kwestjoni tar-**responsabbilta' bejn iż-żewġ kumpanniji mħarrkin**. Hija

¹⁵ *Ibid*, f'paġġ. 54 – 5 tal-proċess

¹⁶ Dok "BE", f'paġġ. 86 – 8 tal-proċess

¹⁷ Xhieda ta' Dr Bridget Ellul 2.11.2000, f'paġ. 89 tal-proċess

¹⁸ Dok "SE" f'paġġ. 139 sa 146 tal-proċess

jidhrilha li, mill-provi li tressqu quddiemha, il-grad i ta' responsabbilta' bejniethom m'hijjex l-istess u s-sehem tagħhom fil-ġrajja kollha m'għandhiex titqiegħed fl-istess keffa. Dan jingħad għal aktar minn raġuni waħda;

Illi huwa minnu li Mamo miet b'effett dirett tal-fatt li ħa xokk wara li qabad f'idu l-lemnija *cable* taċ-ċomb li nżerta kien għaddej l-elettiku minnu. Mamo kien impjegat ta' CVB u kien ilu biss f'it ġimgħat fl-impieg, u madwar f'it anqas minn hekk jaħdem fil-post fejn seħħet it-traġedja. L-atturi jorbtu lil Enemalta mar-responsabbilta' minħabba li ħuhom miet b'xokk elettriku minn provvista li Enemalta kienet tagħti lill-post fejn ġara l-każ;

Illi mill-fatti fl-atti tal-kawża joħroġ li, xi ġimgħa qabel ma ġara l-każ, kien sar rapport lill-fergħa ta' Enemalta tal-inħawi minħabba li mill-*cable* kien ħareġ xi xrar waqt li xiħadd kien qed jipprova jqaxxar minnu ċ-ċomb li kien jagħmel mill-qoxra tiegħu ta' barra. Il-korporazzjoni kienet bagħtet bniedem biex jara x'hemm u dan sab li *s-service box* kienet inħarqet għaliex ġiet imbagħbsa u hu raġa' għalaqha mill-ġdid u għarraf lil min kien hemm li mill-*cable* kien għaddej l-elettriku¹⁹. Lil Enemalta sa dak inhar (u saħansitra sa dak inhar li miet Mamo) ma kien talabha ħadd biex taqta' l-provvista tal-elettriku għal ġol-post. It-talba saret l-ewwel darba kważi xahar wara li miet Mamo²⁰ u l-provvista għal ġol-imsemmija *service box* inqatgħet fit-30 ta' Ottubru ta' dik is-sena²¹. Ħareġ ukoll li min kien mar jagħti s-servizz f'isem l-Enemalta kien għarraf bis-sitwazzjoni wkoll lill-perit maħtur biex jissorvelja x-xogħlijiet u lil xi impjegati ta' CVB li kienu fil-post²². Ħareġ ukoll mill-provi li, xi jumejn qabel l-incident, kuntistabbli tal-Pulizija li kien għassa fl-inħawi kien ġibed l-attenzjoni tal-impjegati ta' CVB li mill-*cable* kienu ħerġin ix-xrar u li dan ġara wara li xiħadd kien bagħbas mal-istess *cable* u ipprova jqatta' ċ-ċomb tal-kisja minnu. L-ebda impjegat ta' Enemalta ma ntwera li għamel xi ħaġa li biha l-*cable* inġab aktar perikoluż milli kien qabel ma ssejñet fuq il-post il-

¹⁹ Xhieda ta' Joseph Borġ 20.1.2004 f'pag. 180 tal-proċess

²⁰ Xhieda ta' Saviour Farrugia 5.6.2003, f'pag. 153 tal-proċess (ara wkoll Dok "SF", f'pag. 160 – 1 tal-proċess)

²¹ Xhieda ta' Saviour Farrugia 22.9.2000, f'pag. 82 tal-proċess

²² Xhieda ta' Robbie Cortis 21.3.2003 f'pag. 127 tal-proċess

korporazzjoni. Għall-kuntrarju, intwera li kienet ir-responsabbilta' tal-kuntrattur imqabba biex jagħmel ix-xogħlijiet li jitlob lill-korporazzjoni taqta' l-provvista, u dan aktar u aktar minħabba n-natura partikolari tal-provvista f'dawk l-inħawi li kienet tittella' minn *cables* heġġin minn taħt l-art;

Illi f'dan ir-rigward il-Qorti tqis li għandha toqgħod għal kollox fuq is-sottomissjonijiet imressqa minn Enemalta fin-Nota ta' Sottomissjonijiet tagħha²³ u ssib li l-korporazzjoni mħarrka ma ntweriet li għamlet xejn b'mod traskurat jew li naqset minn xi dmir tagħha taħt il-liġi u r-regolamenti li bihom hija tista' titqies ħatja ta' dak li għalu Mamo;

Illi fid-dawl ta' dan, il-Qorti sejra tilqa' l-eċċezzjoni tal-istess Enemalta u tiċċhad it-talbiet attriċi fil-konfront tagħha;

Illi, kif ingħad qabel, intwera mill-provi li Mamo miet meta qabad il-*cable* b'idu. Dan l-għamil rah ukoll l-impjegat l-ieħor ta' CVB li kien qribu dak il-ħin huma u jarmaw ix-*shuttering* biex jitqiegħed is-saqaf tal-konkos²⁴. Mir-riżultanzi tal-awtopsja, ħareġ li Mamo kellu ħarqa fil-pala ta' idu l-leminjia u li l-mewt seħħet malajr u b'effett ta' hekk²⁵. Dan juri wkoll li meta Mamo ħafen il-*cable* ma kienx liebes ingwanti jew ilqugħ ieħor li jzomm milli jkollu kuntatt dirett mal-*cable*. Bl-istess mod, ħareġ li Mamo kien liebes papoċċ tal-lastiku f'saqajh²⁶. Ħareġ ukoll li, dak inhar li seħħ l-inċident, l-art li fuqha kien miexi Mamo kienet niedja u kellha rqajja' ta' ilma mix-xita li kienet niżlet tul il-lejl ta' qabel²⁷. Għall-Qorti dawn it-tliet ċirkostanzi, flimkien mal-fatt li Mamo kien impjegat ta' CVB, huma ta' siwi kbir fid-determinazzjoni tal-kwestjoni tar-responsabbilta' għal dak li seħħ dak inhar tal-inċident;

Illi dwar dan l-aspett tal-kwestjoni dwar ir-responsabbilta', jingħad bħala punt tat-tluq dottrinali, huwa magħruf li fil-qasam tal-korriment li jseħħ fuq il-post tax-xogħol waqt il-

²³ Ara §§ 14, 15, 22 u 30 f'paġġ. 235, 237 u 238 tal-proċess

²⁴ Xhieda ta' Anthony Bartolo flinkjesta Magisterjali f'paġ. 141 tal-proċess

²⁵ Xhieda ta' Dr Bridgette Ellul 2.11.2000, f'paġ. 89 tal-proċess

²⁶ Xhieda tal-A.I.Ċ. Richard Aquilina 17.5.2001, f'paġ. 101 tal-proċess

²⁷ *Ibid.* f'paġ. 102 tal-proċess

qadi ta' dmirijiet tal-persuna li tkun, jgħoddu regoli speċjali dwar dak li jgħri meta haddiem jew terza persuna għarrab incident bħal dak. Bit-tħaddim tar-regoli ġenerali tal-ligi dwar ir-responsabbilta' għal dak li wieħed irid iwieġeb għalih minhabba xi għamil jew nuqqas tiegħu²⁸, is-sejbien ta' htija għal incident bħal dak jgħabbi lil min ikun qabbad lill-haddiem jew lit-terz li jkun, sakemm ma jintweriex li dak il-haddiem naqas li joqgħod għall-istruzzjonijiet jew għall-prekawzjonijiet li l-imgħallem tiegħu jkun widdbu bihom jew ipprovdilu, jew sakemm ma jintweriex li l-haddiem, bi traskuraġni jew b'rieda, ikun hu nnifsu għab l-effetti tal-incident b'idejh;

Illi b'zieda ma' dan, hija regola oħra ewlenija f'dan il-qasam, li l-imgħallem irid jiżgura li jipprovdil lill-haddiema tiegħu b'ambjent li jzomm 'il bogħod kull periklu u dan billi jiżgura li jithaddem sistema xieraq ta' ħarsien minn kull periklu (dak li bosta jsejnhulu "*a safe system of work*") fejn ikun sejjer isir ix-xogħol minnu mitlub. Fid-dritt, dan id-dmir iġorr miegħu grad għoli ta' responsabbilta' fuq l-imgħallem, u jaqa' fuqu l-piż li jipprova li incident ikun seħħ minkejja li jkun ħares dak kollu li l-ligi tistenna minnu f'dan ir-rigward. Huwa wkoll dmir li jitfa' fuq min iħaddem il-piż li jieħu miżuri preskritti xierqa²⁹ u jgħib miegħu wkoll id-dmir tal-għoti ta' tagħrif meħtieġ, l-għoti ta' tagħlim u taħriġ u kif ukoll superviżjoni biex titħares is-saħħa u s-sigurta' tal-haddiem³⁰. Huwa stabilit li dan id-dmir ta' min iħaddem jitlob ukoll li s-sistema tax-xogħol li jkun irid iħares lill-haddiema wkoll fil-każ li r-rutina tal-istess xogħol tnissel sens ta' aljenazzjoni jew traskuraġni³¹. Daqstant ieħor ifisser li jekk sistema jkun ilu jithaddem għal tul ta' żmien bla ma qatt ikun inqala' xi incident, dan ma jfissirx li dak is-sistema huwa wieħed sikur jew li jeħles lill-imgħallem mir-rabtiet imposti fuqu mil-ligi³²;

Illi jrid jingħad ukoll li l-imsemmi grad għoli ta' responsabbilta' fuq min iħaddem ma jeħlisx lil min jaħdem mill-obbligu li jħares is-saħħa u s-sigurta' tiegħu nnifsu u

²⁸ Art. 1031 tal-Kap 16

²⁹ Art. 6(2) tal-Kap 424

³⁰ Art. 6(3) tal-Kap 424

³¹ Kumm. JH 9.9.1981 fil-kawża fl-ismijiet *Godfrey Borg vs George Wells et noe* (mhix pubblikata)

³² P.A. 10.10.1980 fil-kawża fl-ismijiet *Calleja vs Fino* (mhix pubblikata)

ta' dawk kollha li jistgħu jintlaqtu mix-xogħol li jkun qiegħed iwettaq³³, u b'mod partikolari, għandu jimxi id f'id ma' min ikun qiegħed iħaddmu safejn jidhlu l-obbligi li l-liġi tqiegħed fuq spallejn l-imgħallem u l-awtoritajiet kompetenti³⁴ u għandu jzomm lura milli jqiegħed lilu nnifsu f'sitwazzjoni li tesponih għar-riskju bla bżonn u li joqgħod f'kull ħin attent għal dak li jkun qiegħed jagħmel³⁵. B'mod partikolari, ħaddiem għandu jkun konxju tal-perikli fuq il-lant tax-xogħol tiegħu u ma għandu qatt jagħmel manuvri azzardati li jgħollu r-riskju tal-ħsara jew tal-korriment lilu nnifsu u 'l dawk ta' madwaru³⁶;

Illi dan kollu juri li r-responsabbilta' tal-imgħallem m'hijiex waħda li tabilfors tintrabat miegħu awtomatikament għal kull incident li jgarrab xi impjegat tiegħu waqt ħin ix-xogħol (dik li tissejjaħ "*strict liability*"). Għalkemm hija responsabbilta' li titlob prudenza, għaqal u l-ħsieb ta' missier tajjeb tal-familja³⁷, ma titlobx grad ogħla ta' responsabbilta', u tista' saħansitra tixxejjen jekk kemm-il darba l-impjegat innifsu jkun traskurat jew saħansitra jmur kontra dak li jkun intalab li jagħmel jew li m'għandux jagħmel³⁸;

Illi biex isir stħarriġ xieraq tad-dinamika dwar kif ikun seħħ incident, jeħtieġ li l-Qorti tqis l-"ambjent kollu tal-post tax-xogħol"³⁹, jiġifieri mhux biss tal-makkinarju jew l-impjant li fuqu jew bih ikun qiegħed jitwettaq ix-xogħol magħżul, imma saħansitra l-mod kif ikun qed jitwettaq ix-xogħol u l-ambjent li fih il-ħaddiem involut ikun tqiegħed jaħdem mill-imgħallem tiegħu;

Illi l-Qorti tqis li, fil-każ li għandha quddiemha, meta ngħata l-appalt mill-Gvern lill-kuntrattur (kumpannija bl-isem ta' "Kurrier Holdings Limited"), dan kien intrabat li jkun esklussivament responsabbli għas-saħħa u s-igurta' tal-impjegati u l-ħaddiem mqabbdin minnu⁴⁰. F'din iċ-

³³ Art. 7(1) tal-Kap 424

³⁴ Art. 7(2) tal-Kap 424

³⁵ P.A. RCP 30.10.2008 fil-kawża fl-ismijiet *Richard Farrugia vs Elbros Construction Ltd.*

³⁶ P.A. TM 9.10.2003 fil-kawża fl-ismijiet *Kevin Mallia vs Alf Mizzi & Sons (Marketing) Ltd.*

³⁷ Art. 1032(1) tal-Kap 16

³⁸ App. Ċiv. 9.1.2009 fil-kawża fl-ismijiet *Peter Ronald vs Polibon Construction Ltd.*

³⁹ App. Ċiv. 14.5.2004 fil-kawża fl-ismijiet *Christian Bugeja vs Dr. Gerald Montanaro Gauci noe*

⁴⁰ Ara Klawnsola 10, f'Dok "CC5", f'pag. 65 tal-proċess

ċirkostanza, CVB kienet sub-appaltatriċi tal-kuntrattur oriġinali, iżda toħroġ mil-liġi li, ladarba ma ntwera li saret l-ebda deroga mal-għoti tal-ħatra lilha mill-kuntrattur, CVB intrabtet mal-appaltant bl-istess kundizzjonijiet li kien marbut bihom il-kuntrattur. Mamo kien ilu impjegat ma' CVB għal ftit jiem biss qabel ma ġara l-incident, u kien impjegat bħala *skilled labourer* iżda b'arranġament speċjali li jagħmilha "qisu foreman"⁴¹ u kien jingħata s-setgħa li jmessi l-lant tax-xogħol u lill-ħaddiema li kienu jintbagħtu miegħu, minbarra li kien jithallas b'imqieta minbarra bis-salarju⁴². Għalkemm Mamo ma kienx mgħallem fis-sengħa ta' *electrician*, CVB kienet inqdiet bis-servizzi tiegħu tul medda ta' żmien qabel ma impjegatu magħha u kienet tqabbdu fix-xogħlijiet li kienet tingħata marbutin mal-ħatt ta' bini li jkollu jitwaqqa' jew it-tnejjija *tax-shuttering* għall-għoti tas-soqfa tal-konkos, li kien sewwasew ix-xogħol li tqabbad jagħmel dak inhar li miet u sa minn xi jiem qabel. Kien minħabba l-ħila li huwa kien wera f'dan ir-rigward li CVB kienet għażlet li timpjegah magħha⁴³;

Illi dawn iċ-ċirkostanzi kollha juru li CVB ma tistax twarrab għal kollox ir-rabta tagħha li tidhol responsabbli għas-sigurta' tal-impjegati tagħha, magħdud Mamo, jew li twarrab minn fuqha l-ħtieġa li turi li hija mxiet sewwa magħhom skond ma jitolbu r-regolamenti;

Illi f'dan ir-rigward, CVB toħroġ b'zewġ argumenti difensjonali. Fl-ewwel wieħed hija turi li (a) tat lil Mamo u lill-impjegati tagħha tagħmir protettiv meħtieġ biex ma jiġrilhom xejn u (b) li hija ma ngħatat l-ebda ħjiel li l-provvista tal-elettriku fil-post fejn seħħet il-ġrajja ma kenitx inqatgħet sa minn qabel. Fit-tieni lok, hija tgħid li (ċ) kien Mamo nnifsu li ġab b'idejh dak li għadda minn għalih u li jxejjen b'kull mod kull responsabbilta' li hija seta' kellha f'dak li seħħ;

Illi dwar l-ewwel argument ta' CVB il-Qorti ssib li, mill-provi mressqa, ħareġ li hija tassew kienet tipprovdi lill-

⁴¹ Xhieda ta' Jason Vassallo 11.7.2003, f'pag. 162 tal-proċess

⁴² Xhieda ta' Etienne Farrugia 10.4.2000, f'pag. 56 tal-proċess

⁴³ Xhieda ta' Etienne Farrugia 18.11.1999, f'pag. 26 – 8 tal-proċess

ħaddiema tagħha b'tagħmir u lbies protettiv xieraq għax-xogħol li kien qed isir f'dak il-bini f'dak iż-żmien. Lil Mamo wkoll ingħata dak it-tagħmir u Mamo kien iffirma għalih⁴⁴. L-atturi jilmintaw⁴⁵ li CVB ħalliet lil ħuhom bla superviżjoni u dan minkejja li kien ilu impjegat tagħha biss għal ftit ġimgħat. Il-Qorti hija tal-fehma li s-superviżjoni hija waħda mill-kwalitajiet li min iħaddem juri li mexa b'mod responsabbli mal-ħaddiema tiegħu⁴⁶. Il-ħtieġa ta' superviżjoni ma tistax tkun traskurata, u l-ebda taħriġ minn qabel ma huwa biżżejjed biex jeħles lil min jagħti x-xogħol mid-dmir li jipprovdi lill-ħaddiem bis-superviżjoni xierqa minn persuna ta' ħila u li f'kull waqt tkun qiegħda tara li l-ambjent tax-xogħol ma jkunx tali li jwassal għal xi incident⁴⁷. Dan l-obbligu tas-sorveljanza huwa parti sħiħa minn dak li l-liġi tifhem bih bħala l-ambjent tax-xogħol imbiegħed mill-perikli⁴⁸. Din ir-regola tgħodd ukoll fejn ix-xogħol mogħti lill-ħaddiem ma jkunx ġdid għalih u fejn ikun hemm il-possibilita' li r-rutina twassal lill-istess ħaddiem biex jillaxxa l-attenzjoni tiegħu⁴⁹. Iżda, fil-każ tal-lum, Mamo kien il-persuna li, minħabba l-ħila li kienet uriet qabel, CVB qabbditha bħala dik li kellha tissorvelja x-xogħol li jkunu qegħdin jagħmlu impjegati oħrajn tagħha. F'ċirkostanza bħal din, u meta ntweri li Mamo kien ilu xi jiem midħla tal-post u ta' dak li kien qed isir, l-atturi ma jistgħux jilmintaw li ħuhom tħalla mingħajr superviżjoni meta kien ħuhom li kien tqabbad li jagħmilha fuq ħaddieħor. Lanqas ma jista' jingħad mill-atturi li ħuhom tqabbad jagħmel xogħol li ma kienx imħarreġ għalih, għaliex ix-xogħol li tqabbad jagħmel kien ix-xogħol li kien wera minn żmien qabel li jinqala' għalih u li dak li ġralu kien marbut ma' dak li kien tqabbad jagħmel – jiġifieri li jiżbarazza l-post ħalli jkun jista' jitqiegħed ix-*shuttering*. Fil-fehma tal-Qorti, kienet tkun ħaġ'oħra li kieku Mamo tqabbad jistalla jew jestendi s-sistema tad-dawl jew li jindaħal fit-twassil tal-provvista minn banda għal oħra tal-post;

⁴⁴ Xhieda ta' Etienne Farrugia 22.1.2003, f'pag. 121 tal-proċess

⁴⁵ Nota ta' Sottomissjonijiet f'pag. 228 tal-proċess

⁴⁶ Ara, P.A. NA 29.5.2001 fil-kawża fl-ismijiet *Joseph Ċini vs George Wells et noe*; u P.A. RCP 30.10.2008 fil-kawża fl-ismijiet *Richard Farrugia vs Elbros Construction Ltd* (mhix appellata)

⁴⁷ P.A. TM 19.5.2005 fil-kawża fl-ismijiet *Emanuel Spiteri vs Jesmond Micallef pro et noe* (mhix appellata)

⁴⁸ P.A. DS 23.10.2001 fil-kawża fl-ismijiet *Michael Fenech vs Sammy Meilaq noe* (mhix appellata)

⁴⁹ P.A. TM 9.10.2003 fil-kawża fl-ismijiet *Charles Farrugia vs M.I.M.C.O.L.* (mhix appellata)

Illi dwar it-**tieni argument ta' CVB** hemm aktar x'wieħed jgħid. Rappreżentanti ta' CVB jishqu li huma ma kienu bl-ebda mod jafu li fil-post 92 kien hemm provvista ta' elettriku u li l-*cab*le kien ħaj. Jibnu dan l-argument fuq il-fatt li jgħidu li, qabel ma daħlu għax-xogħol appaltat, kien ħadem ħaddieħor u li huma kienu staqsew lill-kuntrattur ewlieni biex jikkonfermalhom li ma kienx hemm provvista ta' elettriku għal dik in-naħa tal-binja⁵⁰. Mhux hekk biss, imma juru li kienu jisselfu d-dawl minn post ieħor barra mill-binja għaliex ħasbu li tassew ma kienx hemm provvista⁵¹. Xhud ieħor imressaq minn CVB⁵² jgħid li lilhom ħadd ma qalilhom li minn ġol-post fejn kienu qegħdin jaħdmu kien għaddej id-dawl. Iżda din ix-xhieda m'hi jkx waħda li l-Qorti tista' toqgħod fuqha għal kollox. Fi-ewwel lok, ħareġ minn xhud oħrajn, li CVB kienet mgħarrfa sa minn qabel ma bdiet ix-xogħol tagħha li kien hemm provvista ta' elettriku fil-post⁵³. Fit-tieni lok, minħabba l-episodju li seħħ ftit tal-jien qabel meta l-*cab*le beda jtajjar ix-xrar, ħareġ ukoll li l-impjegati ta' CVB (fosthom Mamo) kienu saħansitra mwissijin li l-*cab*le kien "*live*" u kien tkebbeb fil-ġenb biex ma jintmissx. Meta saret l-istess twissija, l-istess impjegati kienu wieġbu "Iva nafu". Minkejja dan, l-applikazzjoni għat-tneħħija u l-qtugħ tal-provvista saret biss xahar wara li ġara l-incident, meta kien evidenti li CVB ma kenitx għadha temmet xogħolha u meta l-ħaddiema tagħha riedu jerġġu jidħlu jaħdmu fil-post minkejja l-mewt ta' Mamo. F'ċirkostanzi bħal dawn il-Qorti ssibha iebes biex tqis li CVB ma kellha l-ebda responsabbilta' f'dan ir-rigward;

Illi dwar it-**tielet argument ta' CVB** sewwa jingħad li dan huwa maħsub bħala wieħed kumplimentari għaż-żewġ argumenti li l-Qorti għadha kif stħarrġet u biex jitneħħa minn fuq CVB kull rabta ta' ħtija għal dak li ġara. Fi kliem ieħor, CVB trid li, minkejja li issa l-Qorti sabet li jista' jkun li hemm nuqqasijiet min-naħa tagħha, l-imġiba ta' Mamo f'kull każ kienet ixxejjen dik ir-responsabbilta' jew, tal-anqas taqsamha ma' tagħha. Lil hinn mill-kwestjoni ta'

⁵⁰ Xhieda ta' Etienne Farrugia 22.1.2003, f'pag. 121 tal-proċess

⁵¹ Xhieda ta' Jason Vassallo 11.7.2003, f'pag. 163 tal-proċess

⁵² Xhida ta' Anthony Bartolo 10.4.2000, f'pag. 55 tal-proċess

⁵³ Xhieda ta' -A.I.C. Carmel Cassar 13.6.2000, f'pag. 75 tal-proċess

jekk CVB kenitx tat lil Mamo struzzjonijiet siewja u biżżejjed minn qabel ma seħħ l-incident jew minn meta beda jaħdem magħha, jidher li CVB tibni dan l-argument tagħha fuq il-kwestjoni li Mamo naqas li joqgħod għad-direttivi li bosta drabi ngħad li tatu dwar l-ilbies u t-tagħmir protettiv li bih kien jeħles mill-konsegwenzi li għab b'idejh minħabba li ma qagħadx għal li qaltlu;

Illi, kif ingħad aktar qabel, il-prinċipju tal-liġi jrid li kulħadd iwieġeb għall-ħsara li tiġri bi ħtija tiegħu⁵⁴. Iżda huwa wkoll miżmum u aċċettat li jrid jintwera li, minbarra s-sejbien tal-ħtija, jeħtieġ li jkun stabilit ukoll li kienet dik il-ħtija li ikkaġunat id-dannu attwalment imġarrab⁵⁵. Fuq kollox, il-liġi trid ukoll li fejn il-parti li tkun ġarrbet il-ħsara tkun hija stess li ikkontribwiet għad-danni b'nuqqas ta' prudenza, ta' diliġenza jew ta' ħsieb jew tkun tat sehem jew okkażjoni għal dik il-ħsara, il-Qorti hija mogħtija d-diskrezzjoni li tqis f'liema grad tkun hekk ikkontribwiet jew tkun tat okkażjoni għall-ħsara li batiet⁵⁶. Dan iġib miegħu wkoll tnaqqis proporzjonali fil-kumpens li jkun mod ieħor dovut lill-persuna li tkun tat hija nnifisha r-raġuni għal dak li għalha. Mill-mod kif inhi l-liġi illum fis-seħħ f'dan ir-rigward, m'hemm l-ebda regola fissa jew determinanti li tgħid kemm għandu jkun dak il-proporzjon jew frazzjoni oħra⁵⁷, u dan għaliex id-diskrezzjoni li hija mħollija f'idejn il-Qorti għandha tinbena fuq iċ-ċirkostanzi partikolari tal-każ u l-provi riżultanti⁵⁸. Jista' għalhekk ikun li l-kontributorjeta' għall-ħsara tkun tali li tkun għal kollox determinanti bħala kawża u effett u b'hekk tneħħi kull rabta ta' ħtija minn fuq il-persuna li setgħet ikkawżat dik il-ħsara⁵⁹. Dan kollu ma jneħħi xejn mis-siwi tal-prinċipju tad-dritt proċedurali li *onus incumbit ei qui dixit*, u għalhekk l-allegazzjoni tal-kontributorjeta' tal-persuna mġarrba trid tkun ippruvata kif imiss mill-persuna li tallegaha;

⁵⁴ Art. 1031 tal-Kap 16

⁵⁵ P.A. TM 30.5.2002 fil-kawża fl-ismijiet *David Gatt vs Peter Calleja* (mhix publikata)

⁵⁶ Art. 1051 tal-Kap 16

⁵⁷ App. Ċiv. 20.1.1964 fil-kawża fl-ismijiet *Galdes vs Micallef* (Kollez. Vol: XLVIII.i.59)

⁵⁸ P.A. PS 31.1.2003 fil-kawża fl-ismijiet *Onorato Bugeja vs Dennis Aġius*

⁵⁹ P.A. PS 3.10.2003 fil-kawża fl-ismijiet *Richard Fenech vs Rook Construction Ltd et*

Illi minhabba li kull incident għandu l-karatteristiċi u ċ-ċirkostanzi partikolari tiegħu, wieħed ma jistax jgħid minn qabel fiex tkun tikkonsisti l-kontributorjeta' min-naħa tal-persuna mgarrba. Madankollu, b'linja ta' prinċipji ġenerali, wieħed jista' jqis li jkun hemm kontributorjeta' fejn l-impjegat jonqos li joqgħod għal struzzjonijiet speċifiċi li jingħata mis-superjuri tiegħu, l-aktar fejn jidhol l-aspett ta' periklu, jew meta l-impjegat jagħmel jew jonqos li jagħmel xi ħaġa li l-ħila tiegħu u s-sengħa fix-xogħol li jkun tqabba jagħmel imisshom inebbħuh biex jevita, jew meta l-istess impjegat jonqos li jinqeda b'sens komun u jqiegħed lilu nnifsu fil-għajn tal-periklu jew ħsara għalih innifsu jew għal saħħtu⁶⁰. Bosta drabi, din l-imġiba trid tkun saret bir-rieda tal-persuna mgarrba u timxi id f'id mal-massima li *volenti non fit iniuria*;

Illi huwa mgħallem u aċċettat b'awtorita' li biex tirnexxi l-imsemmija difiża, l-parti li tqajjem dik l-eċċezzjoni trid turi li l-parti mgarrba (i) kienet aċċettat bi qbil li twettaq xi ħaġa li esponietha għal riskju, (ii) li dik l-aċċettazzjoni tkun waħda volontarja u (iii) li meta l-parti aċċettat, hija kienet tagħraf bis-sħiħ l-għamla u l-possibilita' tar-riskju li dieħla għalih⁶¹. Dawn l-elementi marbutin u mħaddma flimkien iservu biex jaqtgħu il-ġrajja dannuża mir-rabta tagħha mal-effetti li ġgib u dan billi l-għamil tal-parti mgarrba jaqta' r-rabta tal-kawżalita' mill-għamil tal-parti l-oħra⁶². L-aspett tal-volontarjeta' f'dak li tkun għażlet li tagħmel il-parti mgarrba huwa element partikolari li jiddistingwi dik l-imġiba minn waħda li tkun l-effett ta' att ta' ubbidjenza għal ordni ta' ħaddieħor⁶³;

Illi meta jitqiesu ċ-ċirkostanzi kollha tal-każ tal-lum, il-Qorti tasal għall-fehma li l-argument ta' CVB huwa tajjeb u jsejjes għal kollox l-eċċezzjoni tagħha fil-mertu. Kif diġa' ssemma aktar qabel, CVB intwera li ipprovdiet lill-ħaddiema tagħha b'tagħmir protettiv u li jħarishom mill-

⁶⁰ Ara, b'eżempju, App. Ċiv. 5.10.2001 fil-kawża fl-ismijiet *Carmelo Micallef et vs John Pisani et noe*

⁶¹ Ara s-sentenza riċensjuri P.A. RCP 31.5.2011 fil-kawża fl-ismijiet *Kevin Żammit vs Maltapost p.l.c.* (mhix appellata)

⁶² P.A. PS 3.10.2003 fil-kawża fl-ismijiet *Michael D'Amato noe vs Filomena Spiteri et* (mhix appellata)

⁶³ P.A. GCD 7.12.2004 fil-kawża fl-ismijiet *Carmel Polidano vs Korporazzjoni Enemalta* (mhix appellata)

perikoli li setgħu ħabbtu wiċċhom magħhom huma u jagħmlu x-xogħol li qabddithom jagħmlu. Fit-tieni lok, hemm xhieda li turi b'mod ċar u minn għejjun li wieħed jista' joqgħod fuqhom li sa minn jiem qabel ma seħħ l-incident, Mamo kien jaf li mill-*cable* kien għaddej l-elettriku u li l-istess *cable* kien "ħaj". Fit-tielet lok, Mamo naqas li jilbes l-ilbies protettiv li ngħata mill-imgħallem tiegħu u saħansitra ntwera li dak l-ilbies ma kienx irid ixiddu għaliex idejqu. Fir-raba' lok, li kieku Mamo libes dak l-ilbies (ingwanti u *safety boots*), ma kienx imut b'xokk, ukoll kieku mess il-*cable*. Fil-ħames lok, Mamo għażel li jinżel imiss il-*cable* minkejja li l-art li kien fuqha kienet mimlija għadajjar tal-ilma tax-xita li nizlet il-lejl ta' qabel. Fis-sitt lok, ma ntwerix li Mamo qabad il-*cable* minħabba li xiħadd fuqu ordnalu li jagħmel hekk, iżda minn rajh hu u jizbarazza l-kamra. Fis-seba' lok, dak il-ħin tal-incident, Mamo kien il-*foreman* u kien ilu jaħdem fil-post għadd ta' jiem u ma setax ikun li ma kienx jaf li l-*cable* kien "ħaj". Fil-fehma tal-Qorti l-gabra flimkien ta' dawn iċ-ċirkostanzi kollha twassal għal imgħiba li tissoddisfa l-elementi kollha msemmija qabel biex tinstab il-ħtija kontributorja. Mhux hekk biss, imma hija l-fehma sħiħa tagħha li din l-imgħiba ta' Mamo uriet rieda u volontarjeta' li saħansitra jxejnu kull responsabbilta' jew nuqqas li b'xi mod sata' jorbot lil CVB ma' dak li gara⁶⁴;

Illi għal dawn ir-raġunijiet kollha, l-Qorti qiegħda tasal għall-fehma li Mamo kien jaħti għal dak li għalu u li b'dak li għamel qata' r-rabta ta' dak li għalu ma kull rabta ta' kawżalita' li setgħet titntrabat ma' CVB għal xi ħtija tagħha għall-incident;

Illi għalhekk, filwaqt li sejra tilqa' l-eċċezzjoni fil-mertu tal-istess CVB, aer tiċħad l-ewwel talba attriċi. Minħabba f'hekk, sejra tiċħad ukoll it-tieni u t-tielet talbiet attriċi għaliex marbutin mal-ewwel waħda u m'għandhiex għalfejn toqgħod tqis il-kwestjoni tal-**likwidazzjoni tad-danni**;

⁶⁴ Ara P.A. 27.6.1995 fil-kawża fl-ismijiet *Grech vs Ellul pro et noe* (Kollez. Vol: LXXIX.iii.1235)

Kopja Informali ta' Sentenza

Għal dawn ir-raġunijiet, il-Qorti qiegħda taqta' u tiddeċiedi l-kawża billi:

Tilqa' l-eċċezzjonijiet fil-mertu taż-żewġ kumpanniji imħarrkin billi ssib li l-ebda waħda minnhom ma kienet taħti għall-mewt ta' ħu l-atturi fuq il-post tax-xogħol u dan minħabba li hija sabet li dik il-mewt ġabha b'idejh Spiridione Mamo nnifsu;

Tiċhad it-talbiet attriċi; u

Tikkundanna lill-atturi jħallsu l-ispejjeż tal-kawża.

< Sentenza Finali >

-----TMIEM-----